

Felvidéki kismemesek királyi szolgálatban

(Adalékok 13—14. századi társadalomtörténetünkhöz)

A 13. század számos változást hozott a magyar társadalom életében, amelyek egy részét jól tükrözik a szaporodó számú oklevelek, más esetben pedig csak következtetni tudunk egy—egy, a jéghegy csúcsaként felbukkanó jelzésből. Az előbbi esetben az uralkodó elit sorsának alakulásáról van szó, a másokban a jelentősebb létszámú közép- és kismemességről. Az első csoportban az országos politikában is szerepet vállaló elit sorsa rajzolódik ki, a másokban pedig a megyei szinten szervezkedő királyi szerviens és várjobbágyi eredetű népesség közmemessé formálódása látható.

II. András (1205—1235) által bevezetett új berendezkedés (nove institutiones)¹ a királyi birtokállomány jelentős csökkenését eredményezte. A fogyó királyi várbirtokból elsősorban néhány tucat család, illetve még ennél is kevesebb genus húzott hasznot. A királyi kancellária „irattermelése” is zömében a nekik szóló adományokat rögzítette. A diplomák elsősorban a királyi adományok megörökítésére keletkeztek, de egyre inkább megfigyelhető, hogy az oklevelek arengáiban sort kerítettek azoknak az érdemeknek és tetteknek a felsorolására, amelyekkel az illető kiérdemelte a királyi bőkezűséget.² Teljesen természetes, hogy királyi szolgálatban érdemeket gyűjteni leginkább az országos méltóságokat viselőknak nyílt alkalma. E szempontból sokkal nehezebb helyzetben voltak a királyi udvartól távolélők: ritkábban tudtak királyi megbízatáshoz jutni, amellyel hűségüket igazolták és birtokadómanýra érdemesültek, egyszersmind családjuk számára a felemelkedés lehetőségét

¹ Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Bp. 1899. Második kiadás. II. 39—86.; Kristó Gy.: Az Aranybullák évszázada. Bp. 1976. 24—83.; Magyarország története tíz kötetben. főszerk. Székely Gy. I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. szerk. Bartha A. Bp. 1984. 1273—1802.; Fügedi E.: Ispánok, bárók, kiskirályok. Bp. 1988. 115—181.

² Mályusz E. Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon. Bp. 1973.; Középkori históriák oklevelekben (1002—1410). szerk. Kristó Gy. Szeged 1992.

is megteremthették. Mégsem volt lehetetlen. A királyi várak közelében (a vármegyében) élő alacsonyabb rangúak, kisebb birtokosok számára kedvező volt az a körülmény, hogy állandó királyi székhely nem lévén a király udvarával együtt állandóan „mozgott”, változtatta helyét az ország határain belül. Így fogyasztották el az ispánok által a királyi várakban felhalmozott élelmiszert. Erre utal a III. Béla korabeli (1172—1196) jövedelemösszeírás,³ midőn azt állítja, hogy az ország 72 ispánja évente vendégül látja a királyt. Sajnos, arra nincs elég adatunk még a 13. században sem, hogy a királyi udvar itineráriumát pontosan megrajzoljuk. A jövedelemösszeírás békés időszakra vonatkozhat, hadakozás idején a konfliktus helye határozta meg a király és környezetének tartózkodási helyét. A kisebb birtokosok (servientes regis) és az önálló földvagyonnal még nem rendelkező várjobbágyok (iobagiones seu milites castri) számára „kiugrási lehetőséget” teremtett a királyi udvar érkezése. Persze csak annyiban, amennyiben valamilyen különleges szolgálattal fel tudták hívni magukra a figyelmet.

II. András uralkodása hadjáratokban bővelkedő időszak volt.⁴ A gyakran ismétlődő halicsi hadjáratok pl. uralkodásának egészét végigkísérték. Más okok miatt ugyan, de Halics IV. Béla király (1235—1270) politikájának is állandó tényezője maradt. Így lényegében a 13. század javarészában alkalom nyílt hol hadakozásra, hol diplomáciai szolgálatra. A halicsi—magyar viszony alakulása jelentősen függött a halicsi—lengyel illetve a lengyel—magyar kapcsolatok helyzetétől. Tudjuk, hogy II. András és Leszek Biłay a Szepességben találkozott is egymással. Nyilván személyes találkozójuk eredményeképpen is együttműködésük rendkívül ötletgazdag változatokban valósult meg:⁵ minden bizonnyal a személyes találkozón túl gyakori üzenetváltással is számolhatunk.

Vajon kik közvetítették a magyar király üzeneteit Halicsba és Krakkóba? A magyar királyi okleveleket⁶ átnézve érdekes megállapításokat tehetünk. Míg a hadakozásban érdemeket szerzők között elsősorban az előkelő (nobiles majd baro-

³ III. Béla emlékezete. szerk. Kristó Gy. és Makk F. Bp. 1981. 81—82.; ifj. Barta J.—Barta G.: III. Béla király jövedelmei. (Megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről). In: Századok 1993/3-4. 413—449.

⁴ Kristó Gy.: Az Árpád—kor háborúi. Bp. 1986. 100—111.; Senga T.: Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz. In.: Századok 1988/1—2. 36—51.; Font M.: II. András orosz politikája és hadjáratai. In.: Századok 1992/1-2. 107—144.

⁵ Wtodarski, B.: Polska i Rus 1194—1340. Warszawa 1966. 58. ; Font: II. András. 125—126.

⁶ Regesta regum stirpis Arpadianae critico—diplomatica. (RA) t.I. ed. E. Szentpétery Bp. 1923. t.II/1-3. Bp. 1930. t.II/4. ed. E. Szentpétery—I. Borsá Bp. 1987.

nes) réteg képviselőit látjuk,⁷ addig a követjárás szolgálata gyakrabban kisebb rangú személyek érdemének mutatkozik. Figyelemreméltó körülmény továbbá, hogy a halicsi illetve lengyel diplomáciai küldetésben szereplő „kisemberek” mindannyian a lengyel—magyar—halicsi határhoz közeli megyékből származnak. Pl. Buhtka és Natk Túrócból, Bogomerius Liptóbból, German Sárosból, szepességi illetőségű Arnold fia Jordan ispán. A Szepességben jutott birtokhoz Witk, Túróban a tatárjárás után Magyarországra érkező és itt letelepedő Maladik. A felsorolt személyek diplomáciai küldetésre kiválasztásában szerepet játszott határközeli lakóhelyük, de minden bizonnyal szláv nyelvi ismereteik is, miáltal könnyebben eligazodtak a halicsi és krakkói fejedelmi udvarokban. Az ideérkezettek letelepítésében viszont inkább az uratlan földek mennyisége játszhatott szerepet. Nem zárhatjuk ki, de adatok híján inkább csak feltételezzük, hogy a szláv nyelvismeret birtokában lévő személyek maguk is az északi határokon túlról érkeztek, illetve ilyen személyek leszármazottai volt.

A jelen munkában szereplő személyek közül

1. hadakozással szerezték birtokukat:

- Buhtka és Natk (Túróc megye)
- Lőrinc fia Bogomerius (Liptó megye)
- Premysl és Nosk (Trencsén megye)

2. diplomáciai küldetést teljesítettek:

- Obichk fia Miklós Rusciába és Bulgáriába (Hont megyei)
- Jordanus ispán Rusciába és Lengyelországba (szepességi)
- Germanus Rusciába (Sáros megyei)

3. külföldről ide telepedett követ/a királynak szolgálatot tevő:

- Witk (Szepesség)
- Maladik Ruthenus (Túróc)

Sajnos, az érdemek elősorolásánál konkrét datálással nem találkozunk, jobbra az oklevél kelte jöhet csak szóba mint terminus ante quem. Az érdemeket említő oklevelek keletkezésük sorrendje szerint:

⁷ Font, M.: Ungarische Vornehmen in Halitsch im 13. Jh. In: Specimina nova dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio nominatae. (SN) 1990. (1992) 165—174.

1.	1230. (II. András)	Buhtka és Natk ⁸
2.	1244. (IV. Béla)	Obichk fia Miklós ⁹
3.	1253. (IV. Béla)	Witk ¹⁰
4.	1256. (IV. Béla)	Arnold fia Jordan ¹¹
5.	1259. (IV. Béla)	German ¹²
6.	1259. (IV. Béla)	Premysl és Nosk ¹³
7.	1262. (IV. Béla)	Maladik ¹⁴
8.	1267. (IV. Béla)	Lőrinc fia Bogomerius ¹⁵

A hadi vállalkozásban magukat kitüntetők közül Buhtka és Natk esetét óvakodnánk akármelyik hadjárathoz kötni, mivel 1230-ban már a hadi érdemeikért kapott Nempty birtok cseréjéről van szó, a túróci Zobozlo (Szoboszló) került ekkor kezükbe. Az „in exercitu nostro in Ruthenia” 1205 és 1230 között számos alkalommal történtet. A trencsényi várjobbágyok közül kiemelkedő Premysl és Nosk nem magának IV. Béla királynak nyújtott segítséget, hanem „carissimo genero nostro Bozyslao”, mint mondja Béla király oklevele. Szentpétery az említett nevet Rosztyszlav torzított alakjának tartja.¹⁶ Ezidőtájt IV. Béla veje volt a krakkói Bolesław Wstydlivy (Szemérmes Boleslaw) is, akire egy morvaországi hadakozás esetén szintén gondolhatunk. A harmadikként említett, hadakozásban érdemeket szerzett személy esetében könnyebb dolgunk van: az oklevél megemlíti, hogy abban a hadjáratban vett részt, amelyben Béla király „carissimo genero nostro Ratislao, Duce Gallicie” nyújtott segítséget. Ez a Jaroszlav vára alatti vereségre vonatkozik, amelynek datálása bizonytalan ugyan, de mindenképpen az 1240-es évekre tehető.¹⁷

⁸ Codex diplomaticus Slovaciae. I. (CDS) red. Marsina, R. Bratislaviae 1971. 258.

⁹ Hazai Okmánytár (HO) I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891. itt: IV. 29.

¹⁰ HO VI. 272.

¹¹ Fejér, G.: Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis. (CD) Budae 1829–1844. itt: IV/2. 380.

¹² Wenzel G.: Árpád-kori új okmánytár. (ÁUO) I–XII. Pest–Bp. 1860–1874. itt: VII. 505.

¹³ HO VI. 98.

¹⁴ HO VII. 83.

¹⁵ RA I. 476–477.

¹⁶ RA I. 375.

¹⁷ Polnoje szobranijje russzkih letopiszje (PSZRL) t.II. Moszkva 1962. 800–802. ; Kristó: Az Árpád-kor háborúi. 132–133. ; Bertényi I.: Mezsduarodnoje polozsenyje Vengrii poszle tatarszkogo nasesztvija. In: Vosztocsnaja Jevropa v drevnosztyi i srednyevyekovje. Moszkva 1978. 315–319. ; Stepanov, J.: L'

A király követi megbízásainak datálása még nehezebb, szintén az érdemeket említő okleveleket foghatjuk fel mint terminus ante quem-t. Ez Obichk fia Miklós esetében 1244, Jordan ispánéban 1256, míg Germanéban 1259. Hármuk közül egyedül German az, aki számára a jövőre nézve is kötelességként írja elő a király a követi feladatok ellátását. Hasonló érdemeket szerezhettek Witk is, akit a király másik veje, Lev Danyilovics kérésére adományozott meg. Sajnos, magának Witknek az érdemeiről az oklevél hallgat. A rutén Maladik viszont a tatárok elől menekülve érkezett a magyar királyi udvarba, feltehetően halicsi vagy csernyigovi területről. A királynak kölcsönadott harminc márka arany arra utal, hogy vagyonát is sikerült magával hoznia. A kölcsön visszajuttatásakor (1262) fordult azzal a kéréssel IV. Bélához, hogy adjon neki birtokot. Nyilván ekkor döntötte el, hogy letelepedik Magyarországon.

A királynak tett szolgálat családonként más és más eredménnyel járt.¹⁸

1. A Túrócba való *Buhtka és Natk* 1230-ban Szoboszló földet cserébe kapták Nempty nevű birtokukért, amely megszerzésével együtt kerültek a várjobbágyi státusból a királyi szerviensek közé. Közvetlen leszármazottaikat nem ismerjük. Jóval később, az 1391. évi túróci oklevélvizsgálatok során Szoboszló birtokosai (Miklós, János fia Tamás és Miklós fiai Tamás és Antal) tíz oklevelet mutattak be, köztük az 1230. évi is, mint legelsőt, amely „Zobozlo alio nomine Falkusfalva” birtoklását igazolja.¹⁹ A többi bemutatott és ekkor tartalmilag átfűrt oklevélből lehet következtetni Szoboszló tulajdonosaira. Nem biztos, hogy csak az 1230-ban szereplő Buhtka és Natk leszármazottairól van szó, hiszen a bemutatott oklevelek egyike (1271) azt állítja, hogy az ott felsorolt személyek (Buhtka, Iwan, Milk és Henchman fia Valcus) „cum terris populorum ville Zobozlo mixtim habitis” birtokolnak. Az ismétlődő személynév (Buhtka) nem bizonyosság, csupán a gyanút ébreszti fel, hogy rokonságot lássunk a háttérben: hiszen Buhtka (Buchka) nem gyakori személynév! Az 1271–1291 közti oklevelek után 1376-ig homály borítja a település és a családok sorsát. 1309-ben a váci káptalan előtt tíz tiszta ezüst márká-

époque de Danylo Romanovyc (milieu du XIII siècle). In: Harvard Ukrainian Studies 2. (1978) 354–356.

¹⁸ Az adományokról szóló oklevelek listáját és a családi viszonyokat bemutató táblázatokat ld. a tanulmány végén!

¹⁹ Horváth S.: A lipői és túróci regtrum. Bp. 1902. 92–93.; Kristó Gy.: Csák Máté tartományúri hatalma. Bp. 1973. 69.

ért birtokot vásárolt Buchka fia István szerviens,²⁰ akit apja neve és szerviens státusza miatt gondolunk a rokonsághoz tartozónak. Sajnos, az oklevél a vevőről nem árulja el csak a nevét és galgagutai illetőségét. Ugyancsak a név ébreszt gyanút Falkus fia Mihály fiainak osztozkodását illetően.²¹ Ők abban állapodtak meg a váci káptalan előtt, hogy esedékes osztozkodásukat későbbre halasztják. Talán felbukkan magát az osztozkodást tartalmazó irat is az Anjou-kori Oklevéltár későbbi kötetei egyikében, mikoris a birtoktörténet sejtésünket megerősítheti vagy cáfolhatja. Buchka fia István és Falkus fia Mihály fiai a rokonság elszármazását mutatják.

2. *Obichk fia Miklós* Rusciában és Bulgáriában tett követi szolgálataiért kapta a honti várhoz tartozó Kóvárszeg (Koarzeg) földet. Miklós királyi szerviens volt, hiszen a családnak már volt korábban egy nem azonosítható Zynd nevű birtoka, amiről magukat „de Zynd” nevezték. Kóvárszeg adományozását leíró 1244. évi oklevél Karácsonyi megállapítása szerint hamis,²² mivel rosszul adja meg IV. Béla uralkodási éveinek számát. Ennek ellenére Karácsonyi korainak, a 13. század második feléből valónak tartja. Pauler nem sorolja a hamis oklevelek közé,²³ a magyar tudományosságban azonban Karácsonyi megállapítása lett a mérvadó. Ezt az oklevelet megerősítik III. András idején Miklós fia András dictus Lothou számára,²⁴ aki egymaga uralta Kóvárszeget. Kóvárszeg honti várföld volt „iuxta fluvium Ipul”, amelyre IV. Béla 1257-ben a zólyomi uradalomból szétszóródott népeket rendelte összetelepíteni, de sikertelenül.²⁵ Az 1280-as években a nevezett birtokért a Hont nembeli Csalomjai család pereskedett a Kóváriakkal. Andras dictus Lothou viszont ügyesen igazoltatta birtokjogát a surányi pappal és Surányi Balázssal, így III. András 1291-ben a hamis oklevelet valódinak fogadta el és átfirta.²⁶ Ez utóbbival győzedelmeskedett a Hont nembeli Csalomjaiak felett 1295-ben, midőn a választott bírák is valódinak fogadták el András hamis oklevelét. Obichk fia Miklósnak több fia is volt. Hanus és Mychael nevűek, akik 1299. no-

²⁰ Anjou-kori Oklevéltár. (AO) t.II. (1306—1310) Szeged—Bp. 1993. 806.

²¹ uo. 624.

²² Karácsonyi J.: Hamis oklevelek jegyzéke 1400-ig. Szeged 1988. 18.

²³ Pauler: A magyar nemzet. II. 520.

²⁴ ÁUO X. 244.

²⁵ Györffy Gy.: Az Árpád—kori Magyarország történeti földrajza. III. Bp. 1987. 213—214.

²⁶ RA II/4. 60.

vember 9-e előtt Bald szepesi ispán jelenlétében intézkedtek a Szepességben fekvő Jazurmugy földjükről, amit sógoruknak, Lászlónak adtak át.²⁷ Jazurmugy föld ügye hamarosan ismét a szepesi káptalan előtt szerepelt.²⁸ Úgy gondoljuk, a két ügy összetartozik, hiszen ismét arról van szó, hogy Hanus és Mihály átengedik e földet sógoruknak, Lászlónak, de ezúttal az okot is megtudjuk: László megölte Aba comest, és Aba fia István számára váltságdíj fejében adták át. A család nem nyugodott bele e föld elvesztésébe, hiszen Istvántól „erőszakos emberek” elvették e fontos iratot. A szepesi káptalan 1309. december 11-én azonban újat állított ki számára. A Mindszent falu melletti Jazurmugy ügye 1324-ben már a nádor elé került,²⁹ aki eltiltotta Hanust, fiait és jobbágyait a Mindszent falu melletti erdő használatától, amely vita tárgyát képezi. Az ügy még ekkor sem zárult le, van esély arra, hogy az Anjou-kor iratanyagából a folytatás előkerül. Andreas dictus Lothou 1324-ben már comes és Bytus nevű birtokkal rendelkezik, amelynek határjárása az egri káptalan hatáskörébe tartozott.³⁰ Nevezett és fiai 1324. május 1-8 között a homo regius előtt letették az esküt, amint erről az egri káptalan jelentést tett Hermány nembeli Lampert országbírónak (1313–1324).³¹ Hanusról tudjuk, hogy fiaival együtt már a rozgonyi csata idején Károly Róbert mellé állt. Erre hivatkozott Hanus testvére, Jakab kassai plébános midőn kieszközölte az uralkodótól, hogy kivegye őket az ispánok joghatósága alól.³²

3. 1253-ban „Leo Dux Ruscie” azaz Lev Danyilovics, IV. Béla veje kérésére kapott birtokot a Szepességben *Witk*: Körtvélyes (Kurtues) melletti erdőt a Hernád mindkét partján.³³ *Witk* apjának, Munkachnak ekkor már malma volt a közelben, tehát nem lehetett szegény ember. *Witk* nyilván telepítéssel foglalkozott, hiszen a csupán erdőnek nevezett birtoknak másként aligha látta volna hasznát. Ezt igazolja, hogy a 14. században ezen a területen (Körtvélyestől északra) már egy Vitkfalva nevű települést találunk.³⁴ A falu templomáról, amelyet Szent Fülöp és Jakab tisz-

²⁷ uo. 233.

²⁸ AO II. 782, 783, 784.

²⁹ uo. t. VIII. (1324) Szeged—Bp. 1993. 246.

³⁰ uo. 257.

³¹ uo. 217.

³² uo. 544.

³³ HO VI. 272.

³⁴ Fekete-Nagy A.: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp. 1934. 121–122.

teletére szenteltek, már a 13. század végéről is van adat. Tudomásunk van arról is, hogy Witk (Wytk, Vitk) e birtok egy részét 1282-ben eladta.³⁵ Ugyanakkor gyarapította is javait a ludányi udvarház megvásárlásával és újabb négy ekényi földdel, amelyet a cseh hadjáratban tanúsított vitézségével érdemelt ki.³⁶ Witket az 1253. évi adomány a magyar birtokosok közé emelte, és tisztséget is viselt. Egy 1294-ben keletkezett ítéletlevél tanúsága szerint azért került eladományozásra egy Thamas (Tamási) nevű birtok, mert korábbi tulajdonosaitól elkobozták. Az ok egy ún. hatalmaskodási ügy volt: ugyanis Simon fia György és testvérei az „országot pusztították, Witk sárosi várnagyot elfogták és halálosan megsebesítették.³⁷ Adatok híján nem lehetünk biztosak — a névazonosság ellenére sem —, hogy a két név mögött egyazon személy áll. A negyven évnyi különbség miatt az is elképzelhető, hogy a sárosi várnagy már a század közepén felbukkant Witk fia volt. A két személy összekapcsolását a helyszínek távolsága is megnehezíti. Witk további leszármazottai nem ismertek, de 1343-ban unokáiról esik szó. Egyidejűleg azzal, hogy testvérének, Illésnek utódairól hallunk: Bereng fia Mátyás jobbágy feleségét, Illés unokáját megillető leánynegyedre követelt.³⁸ Fekete-Nagy Antal másképp vélekedik a két testvérről: Berengár fia Mátyás követeléséről azt állítja, hogy az általa bemutatott 1287. évi oklevél egy olyan birtokról szól, amelyet Witktől vásároltak,³⁹ de rokonság köztük nem áll fenn.⁴⁰ Witket Fekete-Nagy magyarnak véli, annak ellenére, hogy e személynév csak igen ritkán fordul elő a magyarországi személynévek közt.⁴¹ Karácsonyi cseh származásának gondolja a Ludányi nemzetséggel való rokonság miatt, róluk ugyanis Kézai állítja ezt.⁴² Lev Danyiloviccsal való kapcsolata miatt azonban akár halicsi, akár lengyel eredetre is gondolhatunk. Véleményünk szerint a lengyel származás mellett szól inkább, hogy a korabeli

³⁵ uo. 118.

³⁶ Karácsonyi J.: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—II. Bp. 1900—1901. itt: II. 357.

³⁷ RA II/4. 136.

³⁸ Fekete-Nagy: Szepesség. 118.

³⁹ ibid.

⁴⁰ uo. 281.

⁴¹ ÁUO IX. 363., X. 139., XII. 404., AO VIII. 425. 570.

⁴² Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 357.; ÁUO VII. 358.; *Scriptores rerum Hungaricarum*. ed. E. Szentpétery I—II. Bp. 1937—38. itt: I. 190.

lengyel személynévanyagban gyakran előfordul, a halicsi évkönyvből viszont ilyen személyt nem ismerünk.⁴³

4. *Arnold* szepesi ispán *fia*, *Jordanus* kora ifjúságától a király szolgálatában állt. Az 1256-ból való oklevél szerint követségben járt Rutheniában és Lengyelországban. Másik jelentős érdemének tartják, hogy részt vett a Szepesség betelepítésében: „in convocatione populorum ad terram Scepus de circumiacentibus regnis diversis regionibus congregatorum”.⁴⁴ Adományként a Poprád folyó mindkét partján elterülő névtelen erdőt kapott, amit nemesi jogon bírhatott, igazságszolgáltatási kiváltsággal, azaz bekerült az országos nemesek közé. A birtokba a hivatalban lévő szepesi ispán, *Detre* iktatta be. Való igaz, a *Jordanus* személynév többször is előfordul a korabeli személynévek között, osztyjuk azonban a kialakult nézetet, amely *Jordanus*ban a *Görgey* család őseit látja.⁴⁵ *Arnold* fia *Jordanus* 1304-ben szepesi ispán és másokkal együtt mint királyi biztos (arbiter) intézkedik egy leánygyed körüli vitás ügyben.⁴⁶ 1256–1304 között azonban hosszú idő telt el, így a két személy azonossága mellett a következő nemzedékre is gondolhatunk. Nehéz eldönteni melyikükkel lehet azonos az a *Jordanus*, aki 1270–72 között a Szepességben várnagyi minőségben bukkan fel, majd 1299-ben mint curialis comes intézkedik.⁴⁷ A Szepességben *Jordan* ispán és utódai megindították a telepítést, illetve az erdőirtást a Poprád mentén. Az 1256-ban elnyert birtokukon a 13. század végére már több falu is alakult, pl. *Krig*, *Toporc*, *Szentmargita*, *Schönwald*, *Meldur*, és *Lomnic*.⁴⁸ 1310-ben a szepesi káptalan előtt néhainak mondott *Elias* fiai (*István*, *Jordan*, *Arnold*) osztozkodtak telepített falvaikon.⁴⁹ Mindhárman igen korán *Károly Róbert* hívéül szegődtek, elragadott birtokaikba *Drugeth Fülöp* nádor

⁴³ pl. *Wit*, *Witek*, *Witko* etc. ld. In: *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza. II. Dokumenty z lat 1248–1355. Warszawa–Kraków etc. 1989.*; *PSZRL II.*; *Imennoj i geograficeszkij ukazatyeli k Ipatyjevszkoj letopiszi. Moszkva 1975.*

⁴⁴ CD IV/2. 380.

⁴⁵ *Görgey A.*: A toporci és görgői *Görgey* nemzetség történetéből. Igló 1908.; *Fekete-Nagy: Szepesség. 226–230., 311–317.*; *Körmendy A.*: A soltész („more scultetorum”) telepítette falvak a Szepességben (XIII–XIV. század) In: *Agrártörténeti Szemle 16 (1974) 305–348.*; *A Szepeségről* ld. még *Kristó Gy.*: *A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp. 1988. 393–395.*

⁴⁶ *Regesta nec non epistolaria Slovaciae. (RDS) I. ed. Sedlák, V. Bratislavae 1980. 162.*

⁴⁷ *Fekete-Nagy: Szepesség. 353.*

⁴⁸ *Fekete-Nagy: Szepesség. 226–230.*; *Körmendy: i. m. 318–330.*

⁴⁹ AO II. 909.

(1322—1327) helyezte vissza István comest illetve testvérének, Arnoldnak Elias nevű fiát. Arnold ugyanis a Zágráb körüli harcokban, Jordan pedig Kassánál esett el.⁵⁰ Királyhűségük fejében régi birtokaik mellé az 1310-es években újabbakat is kaptak,⁵¹ a család felemelkedése folytatódott.

5. 1259-ben mentette fel a király a Comlous (Komlós) falubeli *Germant* a sárosi várral szemben fennálló tartozása alól, kiemelte korábbi várjobbágyi szolgálatból és elrendelte, hogy *Germant* senki se háborgassa Komlós birtoklásában. A király a Ruscia-beli követi megbízatás teljesítését jutalmazta, amire *Germant* a jövőben is kötelezte. Az oklevélben rögzített exemptio valószínűleg nem védte meg *Germant* a további zaklatásoktól. Más okát nem látjuk ugyanis annak, hogy az uralkodó két év elteltével *Germant* ismét megerősítette jogaiban. Az 1259. évi oklevél *Germant* már Komlós falu birtokosának láttatta, de egy később említett — de elveszett — diploma hírül adja, hogy eredetileg a várjobbágyok közé tartozott. IV. Béla nemcsak őt, hanem testvéreit (Remaldust és Iwudot) is kiemelte az újvári vár szolgálataiból. Ez a diploma azt is tudatja, hogy *German Danyiil* halicsi duxnál járt követként.⁵² Az 1240—50-es évek eseményei — Béla és *Danyiil* gyermekeinek házassága, a stájer háború, a tatárkérdés —⁵³ *German* megbízatásának különleges fontosságát sejtetik. E várjobbágyi eredetű család a következő generációban kihalt, vagy a királytól kapott kiváltság ellenére sem sikerült a nemesség soraiban megkapaszkodnia. Komlós birtokot 1309-ben már többek kezén találjuk, akik közt vita van. A Sáros megyei alispán, *Arnold* fia *Ladislau* maga is komlói birtokos, tiltja *Jakab* fiait (*Györgyöt* és *Benedeket*) attól, hogy őt birtokában háborítsák.⁵⁴ Nincs alap arra, hogy bármelyiküket is *German* leszármazottainak tekintsük.

6. 1263-ban adományozta a király a lipitói *Wezueres* nevű földet *Lőrinc fia, Bogomerius* ispánnak — érdemei felelőletése nélkül. Az 1267. évi megújítás szólt az érdemeikről, a hadjáratokban való részvételről és a követjárásokról. Ekkor

⁵⁰ Középkori históriák oklevelekben. 141.

⁵¹ AO VIII. 33, 363, 365, 367, 579.; ld. még Görgey: i. m. 6.

⁵² ÁUO VII. 505.; RA I. 296.

⁵³ Senga T.: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár—levele”. In: Századok 1987/4. 584—611.

⁵⁴ Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. Bp. 1890. 300.; RDS I. 297.; Wagner, K.: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Poonii et Cassoviae 1780. 510—513.; AO II. 690—691.

olvasható az a kitétel is, hogy Bogomerius egy névtelen erdő birtokot kapott azzal a céllal, hogy oda lakosságot toborozzon. Ez az oklevél — sajnos — hamis; Szentpétery 1318 körülnek tartja.⁵⁵ Bogomerius története azon esetek közé tartozik, mikor a közvetlen leszármazottakról valamivel többet tudunk. Bogomeriusnak hat felnőtt fia volt: Bodow (Bodó), Miklós, János, Lőrinc, Dezső és Bogomer. 1293-ban III. András mindannyiuk kérésére megerősítette az 1263. évi oklevelet.⁵⁶ Bogomerius fiai közül az idősebbek (a felsorolás valószínű születési sorrendet követett), Bodó és Miklós hadi érdemeket is szereztek, mikor a király báróiból és katonáiból álló csoportot küldött rokona, a krakkói Ladislaus dux kérésére és Prodatin várát ostromolták. Bodó és Miklós itt tüntették ki magukat. 1299-ben Bogomerius fiai birtokaik (Zentmiklous, Zemerchen, Nadasd és Domanwlese) védelmében pereskedtek egy bizonyos Miklós comesszel,⁵⁷ és szomszédaik is a Bogomer—fiak mellett tanuskodtak. Az ügy az illetékes szepesi káptalan előtt zajlott, ahová a túróci konvent is elküldte a maga emberét, hogy jelen legyen a birtokügyben teendő eskünél. (Feltehetőleg nem volt irat, ami korábban rögzítette volna a határokat.) A jelek szerint Bodó és Miklós örökölt birtokaikat gyarapították is és részt vettek a lipői nemesi közéletben, a helyi ügyek intézésében. Pl. 1302-ben probus vir-ként Bodó és Miklós voltak jelen más lipői nemesekkel együtt a szepesi káptalan előtt.⁵⁸ Később, 1306-ban Bogomerius fiai ismét együtt szerepeltek mind a hatan: Bodó comes címet visel, Lőrinc magister valamint esztergomi és szepesi kanonok, a többiek nem viseltek semmilyen címet. Együttesen kérik a szepesi prépost engedélyét, hogy Szent András tiszteletére templomot emelhessenek. Kérik hozzá két falu (a szepesi Vyrtus és Vasuch) tizedjövedelmét is.⁵⁹ Az 1310. évi oklevél királyhűségüket regisztrálja: Károly Róbert ezért járulhatott hozzá, hogy Bacha nevű folyójukban az aranymosás kizárólagos jogát élvezzék, illetve ugyanebben az évben vásártartást is engedélyezett számukra.⁶⁰ Hatuk közül Dezső ekkor már nem szerepelt, valószínű, hogy 1306—1310 között meghalt. 1314-ben Bodó comes ad életjelt magáról: offciálisként jelen van egy birtokosztzkodás megtörténte-

⁵⁵ RA I. 476—477.

⁵⁶ RA II/4. 109—110.

⁵⁷ RA II/4. 217.

⁵⁸ RDS I. 85.; AO I. 151.

⁵⁹ RDS I. 198.

⁶⁰ Horváth: A lipői és túróci registrum. 42.; AO II. 910.

kor.⁶¹ Úgy tűnik, ez a család sikeresen kapaszkodott meg a lipthói nemesség körében, és a helyi nemesek között (nobiles de Liphthou) a tekintélyesebbek közé tartoztak. Bogomeriusnak és fiai közül Bodónak az ispáni címe ennél messzebbre mutat. Mályusz E. megállapítása szerint e Csehországból bevándorolt család - és itt felvultatott képviselői - a későbből ismert Szent-Iványi család ősei.⁶²

7. Az 1259-ben birtokhoz juttatott *Premysl és Nosk* trencsényi várjobbágyok szintén a király vejének, Rosztyiszlavnak a seregében tanúsított vitézségükért kaptak aranyzabadságot és a trencsényi Dulow földet, miáltal a királyi szerviensek közé kerültek.⁶³ A csatában Nosk elesett, helyette fiai (Seradok és Balaz) részesültek királyi adományból. Mivel Premysl gyermektelen volt, a birtok egésze unokaöccseire szállt. Birtokba bevezetésüket Benedek királynéi tárnokmester és trencsényi ispán végezte el. A két testvér érdemei közt megemlítették még a trencsényi vár védelmét, amelyet a tatárjárás idején sikerrel oldottak meg.⁶⁴ Trencsény megye sorsát ismerve minden bizonnyal e testvérek útja is Csák Máté familiájába vezetett.

8. 1262-ben jutott Túróc megyei birtokához *Maladik (Mladik) Ruthenus*, aki a tatárok elől menekülve érkezett a magyar királyhoz. IV. Bélának az oklevél szerint harminc márka aranyat kölcsönzött. Mikor a királyi udvarban az aranyat visszakapta, akkor kérte az uralkodótól a Tarnouch (Tarnóc) nevű birtokot, amelyet a túróci királyi birtokból hasítottak ki számára. 1266-ban birtokában újra megerősítették.⁶⁵ Maladik az országos politikában nem jutott szerephez, de úgy tűnik szűkebb környezetében sem. Birtokát nem gyarapította, de a 13–14. század fordulójának viharai közt sikerült megőriznie. A bemutatott okleveleket Szécsi Miklós ispán, királyi udvarbíró hitelesnek fogadta el.⁶⁶ Az itt szereplő örökösök zöme nő, így a kis Tarnóc birtok ezt követően más családok kezére jutott.

Részint személynevük, részint konkrét utalás (pl. külföldi származás) miatt feltételezhető, hogy a követjárásokban magukat kitüntető személyek nyelv- illetve

⁶¹ RDS I. 515.

⁶² Mályusz E.: Túróc megye kialakulása. Bp. 1922. 131–132.

⁶³ HO VI. 98.

⁶⁴ Magyarország története. I/2. 1434.

⁶⁵ HO VII. 83.; CD IV/3. 543–544.

⁶⁶ Horváth: A lipthói és túróci registrum. 92.

helyismeretükkel tudtak a király szolgálatára lenni. Így eshetett a választás adott esetben világiakra és alacsonyabb rangúakra — a szokásoktól eltérően. A 14. század során a királyi udvarba, országos tisztség birtokába nem jutott a nyolc közül egyik család sem. E szempontból kivételnek tűnik az a két család, amelynek tagjai az ispáni cím viseléséig jutottak: Arnold fia Jordanus szepesi ispán és Bodó ispán. A pusztai ispáni cím önmagában nem járt jelentős hatalommal, a szepesi ispánság ennek fölötté állt. Mégis mindegyikükre azt mondanánk, hogy mindkét család emelkedése a 14. században a köznemesi elit szintjéig jutott, a többieké még addig sem. E két család felemelkedése a későbbiekben tovább folytatódott. Nem lehet véletlen, hogy a nyolc család közül pont az a kettő rendelkezett a legtöbb birtokkal, amelyik a legmagasabbra kapaszkodott. A jelentéktelen birtok ellenére társadalmi emelkedés a többiek esetében is megállapítható. Az arany szabadság, a várbeli kötöttségektől való megszabadulás a többi családot is kedvezően érintette. Szerteágazó oka lehet annak, hogy a második generációt kevésbé ismerjük. Magyarázható demográfiai okokkal, hogy tíz gyermektelenül haltak meg, vagy kevés gyermekük született, akik a felnőtt kort nem érték meg. Feltételezhető, hogy a tartományúri hatalomaskodásoknak esett áldozatul némelyik birtok, esetleg maga a család is. Meglehet, hogy elszegődtek valamelyik familiába, így apró birtokukat megmentették és még plusz jövedelemre is tettek szert. Csakhogy a magánfamiliák személyi összetételéről igen keveset tudunk, hiszen a 13–14. század fordulóján az ilyen jellegű megállapításokat nem rögzítették írásban. Mindenesetre addig nem jelenthetjük ki, hogy e közép- és kispapok történetéről több adatunk nincs, amíg az Anjou—kori Oklevéltár munkálatai be nem fejeződtek, hátha sikerül a társadalomfejlődés nagy trendjeit több konkrétummal alátámasztani — vagy árnyaltabbá tenni.⁶⁷

⁶⁷ Ehelyt köszönöm Czente Miklósnak a dolgozat több pontjához fűzött hasznos észrevételeit és a szepességi anyag esetében kutatásai rendelkezéseimre bocsátását.

A szövegben előforduló oklevelek

1.	1230. II. András 1391. Zsigmond	Buhtka és Natk Zobozlo alio nomine Falkusfalva	Túróc
2.	1244. IV. Béla 1291. III. András 1299. III. András 1309. 1324.	Obichk fia Miklós Miklós fia András Miklós fiai: Hanus és Mychael Jazurmugy Hanus és fiai Hanus és fiai	Koarzeg Hont Szepes Mindszent
3.	1253. IV. Béla 1294. III. András 1343.	Wytk Wytk haláláról Illés unokája	Kurtues közeli Vitkfalva Szepes Sáros
4.	1256. IV. Béla 1270-72. 1299. 1304. Károly Róbert 1310. 1324.	Arnold fia Jordan Jordan várnagy !?/ Jordan curialis comes !?/ Jordan szepesi ispán Elias fiai osztokodnak István ispán és Arnold fiai	Poprád parti erdő Szepes Szepes
5.	1259. IV. Béla 1261. IV. Béla	German German	Komlous alio nomine Pousfalva Sáros
6.	1263. IV. Béla 1267. 1293. III. András 1299. 1302. 1306. 1310. Károly Róbert 1314.	Lőrinc fia Bogomer HAMIS! Bogomer hat fia Bogomer három fia Bogomer két fia (Bodó és Miklós probi viri) Bogomer két fia egyházat alapít Bogomer öt fia Bodó comes	Wezueres Liptó Wezueres Zentmitlus, Zererchen, Nadasd, Domanwlese Szepes Bacha folyó Liptó
7.	1259. IV. Béla	Premysl és Notk	Dulow Trencsén
8.	1262. IV. Béla 1266. IV. Béla	Maladik Ruthenus Maladik Ruthenus	Tarnouch Tarnouch Túróc

